

Adam Massalski

ORCID 0000-0002-2410-3632

Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wykroczenia dyscyplinarne uczniów rządowych szkół średnich przeciw obowiązującym przepisom jako przedmiot rozważań Rady Wychowania Publicznego w latach 1845–1850

Disciplinary Offenses of Government Secondary School Students against Applicable Regulations as a Subject of Consideration by the Public Education Council, 1845–1850

In the minutes of the meetings of the Public Education Council, referred to as the “main school authority in the Kingdom of Poland” of the inter-uprising period, a lot of space between 1845 and 1850 was devoted to the matters of male secondary school students of the Warsaw Scientific District. Among many decisions taken in this regard were also the issues of disciplinary penalties students received at that time. The punished can be divided into two groups. The first group, consisting of 42 students, includes those who, for patriotic reasons, escaped from schools and went abroad, probably to take part in the 1846 Krakow Uprising and the Spring of Nations afterwards. They were all expelled without the right to resume education. The second group consisted of 33 students who violated school discipline or committed criminal offenses. Most often, they were punished with expulsion as well as flogging, a practice allowed by the education legislation at that time. The information contained in the article complements the knowledge about secondary school students currently present in the scientific circulation.

Keywords: Kingdom of Poland, Warsaw Scientific District, Public Education Council, students, punishments, offenses, secondary schools

Słowa kluczowe: Królestwo Polskie, Warszawski Okręg Naukowy, Rada Wychowania Publicznego, uczniowie, kary, wykroczenia, szkoły średnie

Badacze dziejów oświaty, zajmujący się epoką paskiewiczowską w Królestwie Polskim napotykać na szereg niedogodności związanych ze znacznymi lukami w zasobie źródeł przechowywanych w archiwach krajowych. Jest to konsekwencja losów naszego kraju w XIX i XX w. Sytuacja taka powoduje konieczność kwerend w archiwach rosyjskich, gdzie znajduje się wiele dokumentów z okresu zaborów, przydatnych dla historyków polskich. Dzięki wydanym drukiem w Polsce *Protokołom Rady Wychowania Publicznego z lat 1845–1850*, przechowywanym w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Petersburgu w zespole Ministerstwa Oświecenia Publicznego (fond (zespół) 733, Departament Oświecenia Publicznego), można w pewnym stopniu poszerzyć wiedzę m.in. na temat uczniów szkół średnich w tym okresie¹.

Rada Wychowania Publicznego (RWP), utworzona została 15 lipca 1833 r. W jej dziejach można wyróżnić trzy okresy działalności: pierwszy od 30 września 1833 r. do przełomu lat 1839 i 1840, drugi od początku 1840 r. do przełomu lat 1849 i 1850 i wreszcie trzeci, od początku 1850 r. do 1867 r. (w latach 1861–1862 nosiła ona nazwę Tymczasowa Rada Wychowania; w latach 1862–1867 – Rada Wychowania)².

Początkowo, do stycznia 1840 r., pracami Rady kierowali kolejno dyrektorzy główni Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego: Aleksandr hr. Stroganow³, Jewgienij Gołowin⁴ i Siergiej Szypow⁵.

¹ *Rada Wychowania Publicznego w Królestwie Polskim w latach 1845–1850. Protokoły posiedzeń*, oprac. E. Kula, A. Massalski, t. 1 *Lata 1845–1846*, Łódź–Kielce 2014, t. 2 *Lata 1848–1850*, Łódź–Kielce 2015. W opracowaniach poświęconych dziejom szkół średnich o uczniach i ich postawach w omawianym okresie brak wzmianek w odniesieniu do gimnazjów w Lublinie, Płocku czy Łomży. Por. *Szkola czterech wieków. Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie*, red. R. Kucha, Lublin 1992, s. 107–110; *Malachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Malachowskiego w Płocku*, red. W. Koński, Płock 1995, s. 129–139; *380 lat szkoły średniej ogólnokształcącej w Łomży (1614–1994)*, red. A. Małanowska et al., Warszawa 1994, s. 195–211.

² T. Demidowicz, *Rada Wychowania Publicznego jako „główna zwierzchność szkolna” w Królestwie Polskim (1833–1839/1840)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1992, t. 35, z. 1–2, s. 67; K. Poznański, *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim (1831–1869). Lata zmagani i nadziei*, t. 1 *Przebudowa systemu szkolnictwa i wychowania w Królestwie Polskim w latach 1831–1839*, Warszawa 2001, s. 81–87; T. Manteuffel, *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego (1807–1915)*, Warszawa 1929, s. 63, 66.

³ Aleksandr hr. Stroganow (1795–1891), wyznania prawosławnego, oficer armii rosyjskiej w stopniu generała majora, brał udział w stłumieniu powstania listopadowego. T. Manteuffel, *op. cit.*, s. 98.

⁴ Jewgienij Gołowin (1782–1858), wyznania prawosławnego, oficer armii rosyjskiej w stopniu generała lejtnanta, brał udział w stłumieniu powstania listopadowego. Ibidem, s. 76.

⁵ Siergiej Szypow (1789 lub 1790–1876), wyznania prawosławnego, oficer armii rosyjskiej w stopniu generała lejtnanta, brał udział w stłumieniu powstania listopadowego. Ibidem, s. 100.

Po utworzeniu w grudniu 1839 r. Warszawskiego Okręgu Naukowego (WON) i wejściu w życie nowej ustawy o szkolnictwie z 1840 r. nastąpiły także zmiany w funkcjonowaniu RWP. Od tego momentu jej obradom przewodniczyli kuratorzy WON – początkowo Nikolaј Okuniew⁶, a od 1850 r. Paweł Muchanow⁷. W skład Rady wchodziłi wówczas: wiceprezes, naczelnik administracji WON, dwaj członkowie reprezentujący Kościół rzymskokatolicki, dwaj radcowie etatowi, dwaj prezesi konsystorza ewangelickiego (luterńskiego i kalwińskiego) oraz członkowie honorowi. Wszyscy oni, poza przedstawicielami Kościoła ewangelickiego (którzy wchodziłi w skład Rady jako wiryliści), byli mianowani przez cara⁸.

Rada miała się zajmować:

- omawianiem projektów nowych praw i przepisów;
- przygotowywaniem raportów dotyczących szkolnictwa w Królestwie Polskim;
- interpretowaniem przepisów w dziedzinie oświaty;
- przygotowywaniem budżetów WON;
- zakładaniem instytucji oświatowych i naukowych oraz sprawami związanymi z ich bytem materialnym;
- nadzorem nad działalnością szkół prywatnych oraz udzielaniem zezwoleń na prywatne nauczanie;
- sprawdzaniem kwalifikacji nauczycieli szkół półwyszych, średnich i niższych;
- nadzorem nad przygotowywaniem podręczników i pomocy naukowych;
- prowadzeniem śledztw w sprawach wykroczeń i nadużyć urzędników i nauczycieli oraz sprawami karności szkolnej;
- udzielaniem pochwał i nagan, patentów szkolnych, nagród i promocji uczniów do klas wyższych;

⁶ Nikolaј Okuniew (1788–1850), wyznania prawosławnego, oficer armii rosyjskiej w stopniu generała majora, uczestnik kampanii napoleońskiej i wojny polsko-rosyjskiej 1830–1831. Od 1837 r. członek Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego. W latach 1839–1850 kurator WON. Ibidem, s. 61, 89; K. Poznański, *Oświata i szkolnictwo*, t. 3 *Polityka oświatowa caratu w latach 1834–1861*, Warszawa 2004, s. 62–64.

⁷ Paweł Muchanow (1797–1871), wyznania prawosławnego, oficer armii rosyjskiej w stopniu generała majora, uczestnik wojny polsko-rosyjskiej 1830–1831. W 1832 r. objął stanowisko dyrektora Komisji Kwaterunkowej w Warszawie. Od 1849 r. pracował w Kuratorium WON jako członek jego kierownictwa, a od marca 1851 r. jako kurator. W 1856 r. został mianowany dyrektorem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych i pełnił obowiązki do 1861 r. T. Manteuffel, *op. cit.*, s. 61, 87; A. Massalski, *Zwierzchnicy rządowych męskich szkół średnich w Królestwie Polskim w latach 1833–1862*, Kielce 2004, s. 204.

⁸ T. Manteuffel, *op. cit.*, s. 59–62.

- opiniowaniem w sprawach emerytur, zwalnianiem urzędników, oddawaniem pod sąd urzędników, nauczycieli i innego personelu oświatowego;
- zaopatrywaniem szkół w pomoce naukowe;
- zawieraniem kontraktów z dostawcami;
- cenzurą z wyjątkiem periodyków i gazet;
- nadzorem nad legatami i zapisami prywatnymi na cele oświatowe;
- nadzorem nad handlem książkami;
- rozpatrywaniem wszelkich spraw wniesionych przez kuratora;
- urządzeniem dozoru nad szkołami elementarnymi;
- podejmowaniem decyzji w sprawie zwolnienia ubogich uczniów od opłat szkolnych;
- zmianom w zakresie programów szkolnych;
- zatwierdzaniem podziału przedmiotów pomiędzy nauczycieli gimnazjów ogólnych i Gimnazjum Realnego;
- nadzorem nad działalnością Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa⁹.

Posiedzenia Rady miały się odbywać dwa razy w tygodniu¹⁰.

Spośród członków Rady, którzy chodzili w jej skład przez cały interesujący nas okres, wymienić można: Nikołaja Pawliszczewa¹¹, Aleksandra Krusensterna¹², Wincentego Kozłowskiego¹³, Jana Kantego Krzyżanowskiego¹⁴ i Leopold-

⁹ Ibidem, s. 34–35.

¹⁰ T. Demidowicz, *op. cit.*, s. 72.

¹¹ Nikołaj Pawliszczew (1802–1879), wyznania prawosławnego. Pochodził z guberni jekatierińskiej, był absolwentem Liceum w Carskim Siole. Pomocnik sekretarza Rady Stanu Królestwa Polskiego. Jednocześnie od 1838 r. członek Rady Wychowania Publicznego. Od 1840 r. wykładał historię i statystykę Rosji na Kursach Prawa przy Gimnazjum Gubernialnym w Warszawie. Autor podręczników historii Rosji. K. Poznański, *op. cit.*, t. 3, s. 92; A. Massalski, *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim (1833–1862)*, Kielce–Warszawa 2007, s. 319–320; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego (1833–1862). Szkice do obrazu*, Wrocław 2005, s. 230–231.

¹² Aleksander Krusenstern (1807–1888), wyznania ewangelicko-augsburskiego, szambelan dworu cesarskiego, od 1832 r. w Kancelarii Namiestnika Królestwa Polskiego. T. Manteuffel, *op. cit.*, s. 80–81.

¹³ Wincenty Kozłowski (1792– po 1852) wyznania rzymskokatolickiego. Od 1834 r. dyrektor Wydziału Wyznań i Oświecenia w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego. Ibidem, s. 29, 59, 80.

¹⁴ Jan Kanty Krzyżanowski (1789–1854), pedagog, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego (doktorat w 1811 r.), propagator na ziemiach polskich metody Bella-Lancastera, członek RWP, autor podręczników. A. Meissner, *Krzyżanowski Jan Kanty (1789–1854)*, [w] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, red. A. Meissner, W. Szulakiewicz, Toruń 2008, s. 422–424.

da Sumińskiego¹⁵. W posiedzeniach Rady uczestniczyli także wizytatorzy generalni: Onufry Lewocki, Jan Radomiński, Wincenty Smaczniński, Józef Krzyżanowski i Adam Plewe. Z każdego posiedzenia sporządzano protokół, który zawierał opis podejmowanych decyzji¹⁶. W rzeczywistości liczba posiedzeń nie była aż tak duża, a w miarę upływu czasu stopniowo malała. O częstotliwości spotkań i liczbie rozpatrywanych spraw w latach 1845–1846 i 1848–1850 (w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Petersburgu brak jednostki archiwalnej z protokołami posiedzeń z 1847 r.) informuje tabela 1.

Tab. 1. Częstotliwość posiedzeń Rady Wychowania Publicznego w latach 1845–1846 i 1848–1850 oraz liczba rozpatrywanych spraw

Liczba posiedzeń					
	1845	1846	1848	1849	1850
Rocznie	57	40	41	33	37
Średnio w miesiącu	4,75	3,33	3,4	2,5	3,1
Liczba rozpatrywanych spraw					
	1845	1846	1848	1849	1850
Rocznie	1020	724	587	469	542
Średnio w miesiącu	85	60,3	48,9	39,1	45,2

Źródło: Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Petersburgu [RGIAP], f. 733, op. 77, d. 167, *Memorii Soveta Narodnogo Prosvieščeniâ v Carstve Polskom za 1845 g.*

Członkowie Rady spotykali się co miesiąc bez przerwy wakacyjnej czy urlopowej. Częstotliwość spotkań wahała się od jednego do sześciu w miesiącu. Średnio w roku odbywało się około 42 spotkań.

Przedmiotem obrad były sprawy wnoszone przez instancje nadrzędne. Byli to: namiestnik Królestwa Polskiego (najczęściej w jego imieniu występował dyrektor Kancelarii Namiestnika), minister oświecenia publicznego, Rada Administracyjna (za pośrednictwem sekretarza stanu), minister sekretarza stanu, gubernatorzy poszczególnych guberni, władze miejskie, policyjne i duchowne (biskupi diecezji i konsystorze kościołów ewangelickich w Warszawie), dyrektorzy szkół półwyższych i średnich, a także osoby prywatne. Wszystkie decyzje w odniesieniu do spraw wnoszonych przez władze zwierzchnie były załatwiane pozytywnie, zgodnie z intencją wnioskodawców.

Protokoły Rady zawierają wiele informacji dotyczących zarówno gospodarki, jak i dydaktyki w placówkach szkolnictwa żeńskiego, specjalnego (Szkoły Sztuk Pięknych, Szkoły Rabinów, Instytutu Nauczycieli Elementarnych, Kursów Prawa przy Gimnazjum Realnym) i półwyższego (Kursów Do-

¹⁵ Leopold Sumiński (1798–1862), pisarz i pedagog, członek RWP, absolwent Uniwersytetu w Warszawie. T. Manteuffel, *op. cit.*, s. 98.

¹⁶ *Ibidem*, s. 36.

datkowych Pedagogicznych przy Gimnazjum Gubernialnym w Warszawie, Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie), a także w szkołach rzemieślniczo-niedzielnych¹⁷. W protokołach odnaleźć można również wiadomości na temat cenzury, funkcjonowania księgarń, bibliotek szkolnych i księgarzy oraz problemów związanych z działalnością instytucji o charakterze naukowym: Ogrodu Botanicznego czy Obserwatorium Astronomicznego.

Dowodu, że system zarządzania centralistycznego w carskiej Rosji był rozbudowany do absurdu, dostarczają decyzje tej najwyższej przeciw władzy oświatowej w Królestwie Polskim w sprawach tak błahych, jak wydatek na wycieraczkę przeznaczoną do mieszkania kuratora czy wypłata 90 kopiejek za wstawienie szyb w oknach jednej ze szkół elementarnych¹⁸.

Warto nadmienić, że wpływ na ostateczny kształt dokumentów źródłowych przechowywanych dziś w RGIAP pod nazwą „Protokoły posiedzeń Rady Wychowania Publicznego” miała procedura ich przygotowywania. Można sądzić, że podczas posiedzeń protokolant sporządzał notatki ze słuchu, które następnie przepisywano na czysto po pewnym czasie. Protokolanci, zapewne często narodowości rosyjskiej, nie znając pisowni nazw miejscowości i nazwisk w języku polskim, w momencie przepisywania popełniali ewidentne pomyłki. Nawet jeśli protokoły sporządzali urzędnicy polscy, można zauważyć problemy z tłumaczeniem. Utrudnia to dziś, a często uniemożliwia właściwe odczytanie poszczególnych nazw czy nazwisk, a niekiedy nawet i innych wyrazów¹⁹.

W kolejnych protokołach (łącznie nie mniej niż 430 razy) można natrafić na informacje o uczniach szkół średnich, czyli zarówno gimnazjów, jak i szkół obwodowych (zwanym od 1841 r. powiatowymi). Często w czasie jednego posiedzenia sprawom uczniów poświęcano dwa, trzy, a nawet więcej punktów porządku obrad. Były to decyzje w sprawie uregulowania opłat (czesnego) za naukę w poszczególnych typach szkół, zwolnienia od opłat uczniów ubogich (dane liczbowe dotyczące poszczególnych szkół), a także stypendiów w ramach funkcjonujących zapisów fundacyjnych. Bardzo często przedmiotem obrad Rady były wnioski dyrektorów poszczególnych szkół średnich o zgodę na przyjęcie uczniów, mimo że opóźnili oni swoje przybycie z wakacji lub przerwy świątecznej. Rada zatwierdzała też postanowienia w sprawie kar dla uczniów szkół średnich, którzy dopuścili się złamania obowiązujących przepisów. Temu właśnie zagadnieniu poświęcony został poniższy tekst.

Zwalczając stosunkowo liberalny charakter szkół średnich, już w 1834 r. Rada Wychowania Publicznego w wyniku postanowienia Rady Administra-

¹⁷ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1–2, *passim*.

¹⁸ E. Kula, A. Massalski, *Wstęp*, [w] *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1, s. 21.

¹⁹ *Ibidem*, s. 22–23.

cyjnej Królestwa Polskiego wydała *Instrukcję dla zwierzchności szkolnej co do utrzymania w szkołach karności*. Przewidywała ona aż 16 rodzajów kar, w tym także kary fizyczne w postaci chłosty. Oto wykaz tych kar:

- ostrzeżenie i upomnienie;
- stanie na środku klasy;
- klęczenie;
- pozbawienie wyższego miejsca w klasie;
- przesadzenie na ławkę oddzielną, umyślnie dla zawstyżenia przeznaczoną;
- zapisanie nagany w dzienniku szkolnym;
- areszt na jedną godzinę;
- areszt o chlebie i wodzie między lekcjami rannymi i popołudniowymi;
- kara cielesna wymierzona prywatnie, nie w salach szkolnych;
- areszt dłuższy, nieprzechodzący [!] wszakże 24 godzin;
- zapisanie do czarnej księgi;
- kara cielesna wymierzona w przytomności uczniów właściwej klasy;
- kara cielesna w obecności uczniów wszystkich klas właściwego oddziału;
- degradacja z klasy wyższej do niższej lub z wyższego do niższego oddziału, z wymierzeniem kary cielesnej lub bez niej wedle uznania;
- ekskluzja z właściwej szkoły lub ze wszystkich szkół; zawsze po surowym ukaraniu poprzednio cielesnym, w obecności wszystkich klas, gdyż bez tego ekskluzja ze szkół dla nieposłusznych nie byłaby karą²⁰.

Uczniów szkół średnich, których nazwiska znalazły się w „Protokołach...”, można podzielić na dwie duże grupy pod względem przyczyn ukarania. Pierwszą z nich stanowili ci, których czyny mogły być zaliczone do wystąpień o charakterze politycznym. W skład grupy drugiej weszli natomiast uczniowie, którzy dokonali występków przeciw dyscyplinie szkolnej lub obowiązującemu porządkowi prawnemu. Wykaz uczniów z grupy, których czyny mogły być zaliczone do wystąpień politycznych, zawiera tabela 2.

Spśród 42 wymienionych w tabeli 2 uczniów szkół średnich, których dokonania były rozpatrywane przez RWP, najwięcej, bo w sumie aż 19, rekrutowało się z gimnazjów gubernialnych (w tym z Lublina dziewięciu, z Płocka i Suwałk po czterech, z Radomia dwóch). Dalszych 12 było uczniami gimnazjów mieszczących się w stolicach guberni (w tym w Piotrkowie pięciu, w Łomży czterech, w Siedlcach i Szczebrzeszynie po jednym) oraz II Gimnazjum w Warszawie (dwóch). Kolejni trzej to uczniowie Gimnazjum Realnego i wreszcie następnych pięciu to uczniowie szkół powiatowych (w tym z Sandomierza trzech, ze szkoły w Pułtusku i Niemiecko-Rosyjskiej w Łodzi po jednym).

²⁰ Powody jakie skłoniły do uzupełnienia przepisów karności szkolnej, [Warszawa 1834], s. 41, 43.

Tab. 2. Wykaz uczniów szkół średnich WON ukaranych w latach 1845–1850 za czyny, które mogły być zaliczone do wystąpień o charakterze politycznym

Lp.	Nazwisko i imię	Szkoła	Rok	Przewinienie	Kara
1	Borzęcki Leonard	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
2	Brzeziński Tomasz	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
3	Chlebiński Franciszek	G.G. w Suwałkach	1845	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
4	Czernecki Edward	Gim. Realne	1845	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły, zezwolono na powrót
5	Domaszewski Tadeusz	G.G. w Płocku	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
6	Grąbczewski Maksymilian	S.P. w Pułtusku	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
7	Grzybowski Aleksander	G. w Szebrzeszynie	1849	[?]	Osadzony w Cytadeli
8	Jakubowski Wincenty	S.R. w Lublinie	1850	Zamieszany w sprawę ucieczki	Chłosta, usunięty ze szkoły
9	Janiszewski Aleksander	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
10	Jasiński Sylwester	G. w Siedlcach	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
11	Jastrzębski Ludwik	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
12	Jędrzykowski Władysław	G. w Piotrkowie	1849	Samowolnie opuścił szkołę	Nie wydano świadectwa
13	Juszcowski Józef	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
14	Kaczarowski Teofil	G. w Łomży	1850	Samowolnie opuścił szkołę	Nie przyjęty z powrotem do szkoły
15	Karnicki Józef	G.G. w Płocku	1850	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły, nie wydano świadectwa
16	Kłodnicki Julian	G.G. w Radomiu	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
17	Kobrzyński Karol	S.R. w Lublinie	1850	Zamieszany w sprawę ucieczki	Chłosta, usunięty ze szkoły
18	Kobrzyński Walenty	S.R. w Lublinie	1850	Zamieszany w sprawę ucieczki	Chłosta, usunięty ze szkoły
19	Krzycki Karol	G. w Piotrkowie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
20	Leopold Ignacy	G. w Piotrkowie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
21	Łączkowski Zdzisław	G. w Piotrkowie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły

22	Machnikowski Jan	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
23	Majewski Jan	S.P. Niem.-Ros.	1850	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
24	Mierzejewski Kazimierz	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
25	Motzycki Stanisław	II G. w Warszawie	1845	[?]	Usunięty ze szkoły za pobyt w Cytadeli
26	Ostrowski Hieronim	G. w Łomży	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
27	Ostrowski Wincenty	G. w Łomży	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
28	Piątek [?]	Gim. Realne	1849	Samowolnie opuścił szkołę	Nie wydano świadectwa
29	Piotrowski Kornel	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
30	Przybyłowski Wincenty	S.P. w Sandomierzu	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
31	Purzycki Daniel	G. w Łomży	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
32	Radzikowski Edward	G.G. w Płocku	1850	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły, nie wydano świadectwa
33	Rzewuski Aleksander	G. w Piotrkowie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
34	Szyszkowski Józef	S.P. w Sandomierzu	1850	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
35	Ussanowski Konstanty	G.G. w Suwałkach	1844	Zamierzał uciec do Prus	Zapis w świadectwie
36	Wodziński Pankracy	S.P. w Sandomierzu	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
37	Wojciechowski Henryk	G.G. w Płocku	1850	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły, nie wydano świadectwa
38	Wyrwicz Józef	G.G. w Lublinie	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
39	Wýsocki Wincenty	G.G. w Suwałkach	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły
40	Zabierowski Faustyn	G.G. w Radomiu	1849	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły, nie przyjmować
41	Zaborowski [?]	Gim. Realne	1849	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły, nie przyjmować
42	Zimnoch Józef	G.G. w Suwałkach	1848	Samowolnie opuścił szkołę	Usunięty ze szkoły

Źródło: *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1–2, *passim*.

Fakt małej liczby uczniów z gimnazjów warszawskich wynikał ze specyficznej sytuacji w stolicy Królestwa Polskiego. Wskutek doniesień o działalności domniemanych organizacji spiskowych namiestnik Iwan Paskiewicz²¹ wystosował 17/29 lipca 1846 r. pismo nr 3482 do RWP, w którym czytamy: „Ostatnie buntownicze zamysły w tutejszym kraju ujawniły duch w uczącej się młodzieży w tutejszych szkołach. Wykryte przestępcze zamysły między uczniami starszych trzech klas Gimnazjów w Szczebrzeszynie i Płocku, a także wykryty spisek między uczniami tutejszych [czyli stołecznych] Gimnazjów. Wszystko to wskazuje, że typowe kierownictwa [szkół] nie tylko nie umiały przekazać uczącej się młodzieży właściwych wzorców zgodnych z przepisami, co więcej okazały się niezadawalająco czujnymi i silnymi, żeby powstrzymać powierzona im uczącą się młodzież od uczestnictwa w szkodliwych planach buntowników, tak że przyjęcie w odpowiednim czasie zdecydowanych i jednoznacznych kroków utrzymało by porywczą młodzież od ujawnienia się powszechnego wzburzenia, szczególnie w Warszawie, gdzie przy nadzwyczaj dużym skupisku uczących się dochodzącym do dwóch tysięcy, normalna kontrola uliczna nie przedstawia w odniesieniu do publicznego porządku żadnego gwarancji. Wobec takiego stanu w dziedzinie szkolnictwa Jego Światłość nie mógł nie poinformować o tym Cara Imperatora, który zgodnie z wnioskami Namiestnika Królestwa, Najwyżej zezwolił zamknąć we wszystkich Warszawskich Gimnazjach starsze klasy to jest V-ą, VI-ą i VII-ą, z propozycją do ojców i rodzin, że mogą przenieść swoje dzieci do pozostałych Gimnazjów dla dokończenia nauki”²².

Rada postanowiła przyjąć to polecenie do realizacji i powiadomić o tym dyrektorów trzech gimnazjów w Warszawie²³.

Kolejne represje wobec szkolnictwa miały miejsce na wiosnę 1848 r. Po uzyskaniu informacji o ucieczce za granicę kilku uczniów Szkoły Wyższej Realnej w Kaliszu, Paskiewicz nakazał czasowo zamknąć tę placówkę, uczniów oddać pod opiekę rodziców, a także zebrać od nich oświadczenia na piśmie, gdzie będą przebywać, gdy szkoła będzie nieczynna. Równocześnie wskutek polecenia ministra oświecenia publicznego Siergieja Uwarowa²⁴ kurator wprowadził

²¹ Iwan Paskiewicz (1782–1856), rosyjski mąż stanu i wojskowy, hrabia erewański i książę warszawski w latach 1832–1856, namiestnik Królestwa Polskiego i dowódca Armii Czynnej. J.Z. Pająk, *Paskiewicz Iwan Fiodorowicz hr., ks.*, [w] J.Z. Pająk, A. Penkalla, J. Szczepański, *Słownik biograficzny XIX wieku*, Toruń 2005, s. 485.

²² *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1, s. 428 (posiedzenie z 4/16 VII 1846).

²³ *Ibidem*, s. 428–429.

²⁴ Siergiej Uwarow (1786–1855), hrabia (od 1846 r.), rosyjski mąż stanu, absolwent Uniwersytetu w Getyndze, od 1818 r. prezydent Cesarskiej Akademii Nauk, minister oświecenia w latach 1833–1849. Zob. C. Whittaker, *Origins of Modern Russian Education. An Intellectual Biography of Count Sergei Uvarov*, Northern Illinois University Press 1984.

maksymalną kontrolę nad uczniami – codziennie o godz. 21 sprawdzano, czy np. przebywali oni w domach; mieli oni także zakaz gromadzenia się²⁵.

Rozpatrując przewinienia 42 uczniów pod względem ich rodzaju, można zauważyć, że 37 samowolnie opuściło szkołę (w tym w 1845 r. czterech, przez kolejne dwa lata żaden, w 1848 r. 24, w 1849 r. trzech, w 1850 r. sześciu). Sprawa jednego z uczniów rozpatrywana była z powodu jego aresztowania w 1849 r. i pobytu w Cytadeli, trzej uczniowie ze Szkoły Powiatowej Realnej przy Gimnazjum Gubernialnym w Lublinie byli zamieszani w sprawę ucieczki za granicę w 1850 r., jeden uczeń z Gimnazjum Gubernialnego w Suwałkach planował natomiast w 1844 r. uciec do Prus; ostatnią sprawę RWP rozpatrzyła dopiero w 1845 r.

W większości przypadków raporty o samowolnym opuszczeniu szkoły składałi dyrektorzy gimnazjów do zarządu WON, skąd trafiały one na posiedzenia Rady. Typowa tego typu sprawa rozpatrywana była na posiedzeniu Rady 19 czerwca/1 lipca 1850 r. W protokole znalazł się następujący zapis: „Wniosek Zarządu Okręgu w następstwie raportu Dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Płocku²⁶ z doniesieniem o samowolnym opuszczeniu szkoły przez uczniów: Henryka Wojciechowskiego, Edwarda Radzikowskiego i Józefa Karnickiego. Należało na podstawie 113 § ustawy o szkolnictwie wymienionych uczniów usunąć z Gimnazjum bez wydania im świadectw. Orzeczono: zatwierdzić²⁷.”

W nieco innych okolicznościach usunięty został uczeń II Gimnazjum w Warszawie. Jego sprawę rozpatrywano w maju – czerwcu 1848 r. wskutek raportu dyrektora II Gimnazjum w Warszawie²⁸. Informował on, że uczeń tej szkoły, Ezechil Lasocki, otrzymawszy zwolnienie na urlop na osiem dni, nie wrócił w określonym terminie do gimnazjum i nie powiadomił o przyczynach tego faktu. Decyzja RWP była podobna, co poprzednio: wykreślić Lasockiego z listy uczniów i nie wydawać mu świadectwa²⁹.

Wiele do stracenia miał inny z uczniów, tym razem z Gimnazjum w Piotrkowie, był bowiem stypendystą. Jego ucieczka stała się przedmiotem obrad w wyniku przedłożonego stanowiska zarządu Okręgu, przygotowanego na podstawie raportu dyrektora Gimnazjum w Piotrkowie³⁰. Z treści tego doku-

²⁵ J. Berghauzen, *Ruch patriotyczny w Królestwie Polskim (1833–1850)*, Warszawa 1974, s. 279–280.

²⁶ Funkcję dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Płocku wypełniał w okresie od lipca 1841 r. do października 1861 r. Wasilij [Bazyli] Rklicki (1798– po 1861), wyznania prawosławnego. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 353; J. Wolczuk, *op. cit.*, s. 233–234.

²⁷ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 2, s. 386 (posiedzenie 19 VI/1 VII 1850).

²⁸ Dyrektorem II Gimnazjum w okresie od października 1835 r. do września 1848 r. był Jan Karwowski (1797–1855), wyznania rzymskokatolickiego. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 194.

²⁹ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 2, s. 75 (posiedzenie 24 V/5 VI 1848).

³⁰ Dyrektorem Gimnazjum w Piotrkowie w okresie od listopada 1848 r. do grudnia 1853 r. był Ernest Schaffer (1807–1853), wyznania ewangelickiego. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 372.

mentu wynikało, że uczeń Władysław Jędrzykowski, otrzymujący stypendium z zapisu ks. Dionizego Drożdżeńkiego, z nieznanych powodów porzucił szkołę, stąd należało na podstawie § 113 ustawy szkolnej ucznia tego nie przyjmować ponownie do żadnej ze szkół WON. Stanowisko to, jak zazwyczaj, zyskało akceptację Rady³¹.

Konsekwentnie karano także uczniów niepełnych szkół średnich. Rada debatowała nad pismem namiestnika Paskiewicza w sprawie uczniów Szkoły Powiatowej Realnej w Lublinie. W wyniku śledztwa okazało się, że kilku małoletnich uczniów tej szkoły uciekło za granicę. Namiestnik zgodnie ze stanowiskiem kuratora polecił, by z grona zamieszanych w tę sprawę uczniów: Wincentego Jakubowskiego, jako najbardziej winnego, poddać dla przykładu karze chłosty i usunąć zupełnie ze szkoły; kolejnego winowajcę, Karola Kобрzyńskiego, ukarać chłostą w obecności wszystkich uczniów, a następnie zezwolić na kontynuowanie nauki pod warunkiem, że zwierzchność szkolna będzie „miała nad nim wnikliwe baczenie”; Walentego Kобрzyńskiego podobnie ukarać cieleśnie, a następnie zezwolić na kontynuowanie nauki, z tym że jeśli nie poprawi swojego zachowania, będzie wydalony ze szkoły; Lewińskiego [?], Czajkowskiego [?] i Kaczorowskiego [?] uwolnić od wszelkiej odpowiedzialności, udzielając im tylko należytej nagany. Rada zaleciła przyjąć to orzeczenie do wykonania i powiadomić o tym dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie³².

Trudno dziś stwierdzić, jaka była zasada kierowania do decyzji Rady Wychowania Publicznego spraw związanych z ucieczkami uczniów za granicę. Zapewne byli to chłopcy uznani za mniej winnych, skoro otrzymywali stosunkowo łagodne kary. Z dotychczasowych ustaleń wynika natomiast, że bardzo surowo potraktowano ich kolegów, których nazwiska znalazły się w przewodniku biograficznym *Uczestnicy ruchów wolnościowych*³³. Według autorów tego opracowania w latach 1845–1850 za granicę uciekło 51 uczniów uczęszczających do szkół średnich w Królestwie Polskim i były to osoby inne niż ukarane przez RWP. Szczegółowe dane statystyczne na ten temat zawiera tabela 3.

³¹ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 2, s. 258 (posiedzenie 17/29 VIII 1849).

³² *Ibidem*, s. 343 (posiedzenie 6/18 III 1850). Wąkowało wówczas stanowisko dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie; po odejściu do Warszawy w grudniu 1849 r. Iwana [Jana] von Kaulbarsa, wyznania ewangelickiego, placówką tą w zastępstwie kierował od stycznia do lipca 1850 r. inspektor Benedykt Wierzbicki (1800–1873), wyznania rzymskokatolickiego. A. Massalski, *Zwierzchnicy*, s. 83.

³³ W.A. Dżakow, A. Galkowski, W. Śliwowska, W.M. Zajcew, *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny*, Wrocław 1990, *passim*.

Tab. 3. Dane statystyczne o ukaranych uczniach szkół średnich WON w latach 1845–1850, wymienionych w przewodniku biograficznym *Uczestnicy ruchów wolnościowych*

Lp.	Nazwa szkoły	Ogółem ukaranych	w tym w roku					
			1845	1846	1847	1848	1849	1850
1	Gimnazjum w Warszawie	4	1	1	–	1	1	–
2	Gimnazjum Realne	7	–	1	–	1	4	1
3	Gimnazjum Gub. w Lublinie	1	–	–	–	1	–	–
4	Gimnazjum Gub. w Płocku	14	–	12	–	–	1	1
5	Gimnazjum Gub. w Suwałkach	1	–	1	–	–	–	–
6	Gimnazjum w Łomży	3	–	–	–	3	–	–
7	Gimnazjum w Piotrkowie	9	–	–	–	9	–	–
8	Gimnazjum w Szczebrzeszynie	11	–	11	–	–	–	–
9	Szkoła Wyższa Realna w Kaliszu	1	–	–	–	1	–	–
	Razem	51	1	26	–	16	6	2

Źródło: W.A. Djakow, A. Gałkowski, W. Śliwowska, W.M. Zajcew, *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny*, Wrocław 1990, *passim*.

Zdecydowana większość uczniów wymienionych w tym opracowaniu stawała przed Komisją Śledczą i była sądzona przez sądy wojenne, toteż wyroki były znacznie surowsze niż w przypadku orzeczeń RWP. Uczeń piątej klasy Gimnazjum w Szczebrzeszynie, Jan Mikułowski, po aresztowaniu w listopadzie 1846 r. został oddany pod sąd wojenny i skazany na karę śmierci, zamienioną w drodze łaski na zesłanie na Sybir³⁴. Warto odnotować, że wśród zbiegłych w 1850 r. był także dodatkowo uczeń Gimnazjum Gubernialnego w Suwałkach, K.[?] Hejbowicz, czyli w sumie kolejny, pięćdziesiąty drugi, którego postępek nie był rozpatrywany przez RWP³⁵. Często zgodnie z orzeczeniem Komisji Śledczej uczniów karano kilkumiesięcznym aresztem, a następnie wcielano do wojska. Tak stało się np. w 1846 r. z uczniem siódmej klasy Gimnazjum w Szczebrzeszynie, Antonim Banasińskim³⁶.

Następną dużą grupę uczniów szkół średnich z WON stanowili ci, którzy byli karani w wyniku decyzji RWP, a dokonywali różnego rodzaju przestępstw o charakterze obyczajowym, a nawet kryminalnym. Wykaz uczniów, wraz z rodzajem przewinienia zawiera tabela 4.

³⁴ Ibidem, s. 303.

³⁵ J. Berghauzen, *op. cit.*, s. 298.

³⁶ W.A. Djakow, A. Gałkowski, W. Śliwowska, W.M. Zajcew, *op. cit.*, s. 64.

Tab. 4. Uczniowie szkół średnich WON ukarani za wykroczenia przeciw przepisom o karności szkolnej w latach 1845–1850

Lp.	Nazwisko i imię	Szkoła	Rok	Przewinienie	Kara
1	Białowiejski Wiktor	G.G. w Płocku	1849	Naganne zachowanie, złe wyniki w nauce	Usunięty ze szkół w Okręgu
2	Borowski Wincenty	S.P. w Łęczycy	1849	Złe zachowanie, wybite szyb nauczycielowi	Usunięty ze szkół w Okręgu
3	Chełmiński Ignacy	G.G. w Płocku	1845	Nie doniósł na kolegę o kradzieży	Aresztowany na dwa tygodnie
4	Chomanowski Orton	S.P. w Łęczycy	1849	Złe zachowanie, wybite szyb nauczycielowi	Usunięty ze szkół w Okręgu
5	Chomiński Ildéfons	G.G. w Płocku	1849	Kradzież	Usunięty ze szkół w Okręgu
6	Gonsiewski [Gąstewski] Witalis	G.G. w Radomiu	1849	Naruszył dyscyplinę [?]	Usunięty ze szkoły
7	Górnicki Kajetan	II S.P. w Warszawie	1849	Uciekł w obawie kary ze strony ojca	Usunięty ze szkoły, zezwolono na powrót
8	Gryszkowski Antoni	S.P. w Łęczycy	1849	Złe zachowanie, wybite szyb nauczycielowi	Usunięty ze szkół w Okręgu
9	Gubiński Tadeusz	G. w Piotrkowie	1846	Złe zachowanie, próba samobójstwa	Usunięty ze szkół w Okręgu
10	Kaltenbach Leopold	G. w Siedlcach	1849	Dokonał przestępstwa	Pozbawiony patentu ukończenia nauk
11	Kasperski Paweł	S.P. w Pułtusk	1850	Ranił kolegę szczyrykiem	Usunięty ze szkoły
12	Kobyliński [?]	G.G. w Radomiu	1846	Kradzieże	Chłosta (20 uderzeń), surowy nadzór
13	Koczowski Zygmunt	G.G. w Płocku	1850	Złe zachowanie i zuchwałość	Nie usunięty, a tylko ukarany
14	Komowski Zygmunt	G.G. w Płocku	1850	[?]	Usunięty ze szkoły
15	Kopacki Nikodem	G.G. w Warszawie	1849	Opuścił szkołę, udając się do ciotki	[?]
16	Kopacki Onufry	G.G. w Warszawie	1849	Opuścił szkołę, udając się do ciotki	[?]
17	Kotosiński Feliks	S.P. w Wieluniu	1849	Niewłaściwe sprawowanie	Nie wydano świadectwa
18	Lempicki Artur	Gim. Realne	1848	Nieposłuszeństwo wobec inspektora	Usunięty ze szkół w Okręgu

19	Łukaszewicz Antoni	G.G. w Suwałkach	1847	Podrobienie ocen w zeszytce ucznia	Usunięty ze szkoły
20	Moro Stefan	G.G. w Lublinie	1846	Uderzył w twarz nauczyciela języka rosyjskiego	Chłosta (40 uderzeń), przeproszenie nauczyciela
21	Motliński Leonard	S.P. w Pułtusku	1850	Uderzył kolegę, który go zranił	Chłosta
22	Popow Iwan	Gim. Realne	1849	Lekceważenie przepisów szkolnych	Usunięty ze szkoły
23	Rościszewski Aleksander	G.G. w Płocku	1845	Kradzież	Usunięty ze szkoły
24	Rychowiecki [?]	G. w Piotrkowie	1848	Naganne postępowanie	[?]
25	Sobocki [?]	G.G. w Radomiu	1845	Niesubordynacja wobec władzy	Chłosta, usunięty ze szkoły
26	Szeffer Rudolf	S.P. w Mariampolu	1849	Złe sprawowanie	Nie promowany do następnej klasy
27	Szulec Aleksander	G.G. w Suwałkach	1846	Wystąpienie przeciw kościołowi katolickiemu	Wstrzymano wydanie świadectwa, wydano po pouczeniu
28	Trojanowski [?]	G. w Siedlcach	1846	Kradzież papieru w sklepie	Chłosta, wnikliwy nadzór
29	Witkowski Kajetan	G.G. w Suwałkach	1846	[?]	Chłosta (16 uderzeń), wnikliwy nadzór
30	Zajączkowski Michał	G.G. w Radomiu	1845	Uciekł ze szkoły w obawie przed karą	[?]
31	Zatkałk [?]	G. w Siedlcach	1846	Kradzież papieru w sklepie	Chłosta, wnikliwy nadzór
32	Żabicki Kornel	G. w Piotrkowie	1848	Naganne postępowanie	[?]

Źródło: *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1–2, *passim*.

W oparciu o dane zawarte w tabeli można wyodrębnić poszczególne typy przestępstw obyczajowych i kryminalnych. Najczęściej, bo aż siedem razy, było to naganne zachowanie, niekiedy w połączeniu ze złymi wynikami w nauce czy zuchwałością. W dalszej kolejności dochodziło do konfliktów z władzami szkolnymi, przejawiającymi się uderzeniem w twarz nauczyciela języka rosyjskiego, nieposłuszeństwem wobec inspektora czy niesubordynacją wobec władzy oraz – w przypadku trzech uczniów – wybiciem szyb w mieszkaniu nauczyciela. Wreszcie wymienić można kradzieże (pięć przypadków). Orzekane kary w odniesieniu do uczniów były dość surowe – zdarzało się, że byli oni usuwani ze szkoły, a także podlegali karze chłosty.

Warto prześledzić działania RWP w sprawie dokonanego przez jednego z uczniów przywłaszczenia cudzego mienia. Do przewinienia tego RWP ustosunkowała się w kwietniu 1845 r. wskutek raportu dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Płocku³⁷, z dołączonym protokołem Rady Gimnazjalnej o usunięciu z gimnazjum ucznia siódmej klasy Aleksandra Rościszewskiego za kradzież. Chłostą ukarano także ucznia Ignacego Chełmickiego, który o tym wiedział, a nie doniósł zwierzchności szkolnej. Orzeczono: usunąć Rościszewskiego z gimnazjum, wcześniej stosując karę cielesną, a Chełmickiego ukarać dwutygodniowym aresztem³⁸. Podobnie za kradzież osądziła Rada ucznia tegoż gimnazjum, Ildefonsa Chomińskiego, decydując, że należy usunąć go ze szkoły i ponownie nie przyjmować. Było to zgodne z wnioskiem zarządu Okręgu.

Więcej szczegółów zachowało się na temat zbiorowej kradzieży, dokonanej przez dwóch uczniów Gimnazjum w Siedlcach. [?] Trojanowski i [?] Zatkalik przywłaszczyli sobie potajemnie w sklepie kilka librów³⁹ papieru listowego. W tej sprawie wpłynął do Rady wniosek zarządu Okręgu, akceptujący raport p.o. dyrektora Gimnazjum w Siedlcach⁴⁰ o zachowaniu tychże uczniów. Wynikało z niego, że zachowywali się oni dotąd poprawnie, zarówno przed karą chłosty, jak i po niej. Obiecywali także całkowitą poprawę. Mając na względzie ich niedojrzałość, lekkomyślność i skruchę, zezwolono im zostać w gimnazjum, ale pod wnikliwym nadzorem⁴¹.

Zupełnie wyjątkowym wydarzeniem było uderzenie w twarz nauczyciela przez ucznia Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie. Oto fragment protokołu RWP, która rozpatrywała stanowisko namiestnika w tej sprawie: „patrząc na

³⁷ Por. przyp. 25.

³⁸ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1, s. 127, 128 (posiedzenie z 2/14 IV 1845).

³⁹ Miara papieru równa ok. 25 arkuszom lub – w systemie dziesiętnym – 100 arkuszom.

⁴⁰ W 1846 r. brak było dyrektora w Gimnazjum w Siedlcach. Jego obowiązki od września 1845 r. do lutego 1849 r. pełnił w zastępstwie inspektor Józef Skłodowski (1804–1882), dziadek Marii Skłodowskiej-Curie. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 382–383.

⁴¹ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1, s. 338 (posiedzenie z 10/22 I 1846).

wyniki śledztwa na temat zuchwałego postępku ucznia 5-tej klasy Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie Stefana Moro, który ośmielił się uderzyć Starszego Nauczyciela języka rosyjskiego [Michaiła] Lisickiego⁴² w twarz wobec całej klasy, uczeń ten mający teraz 15 lat zdecydował się na ten zuchwały postępek wyłącznie z zapalczywości. Przyjmując pod uwagę jego młody wiek i płynącą z głębi serca skruchę poleca: ucznia Moro ukarać w obecności wszystkich uczniów Gimnazjum w Lublinie 40 różgami, a także powinien poprosić o wybaczenie nauczyciela Lisickiego. Potem usunąć go na zawsze z listy uczniów Gimnazjum w Lublinie i oświadczyć mu, że tak łagodna kara jest spowodowana wzięciem pod uwagę jego młodego wieku i okazaną skruchą. Nauczyciela Lisickiego, który dopuścił do tego zdarzenia nienależytym swoim stosunkiem do ucznia Moro, przenieść przy pierwszej nadarzającej się okazji do innego Gimnazjum Gubernialnego. Orzeczono: przyjąć do wykonania i wydać w związku z tym stosowne zalecenie dla Dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie⁴³.

Jak można wywnioskować, o nagannym postępku tego ucznia zdecydowała postawa nauczyciela – Rosjanina, którego od początku następnego roku szkolnego władze przenieśli do Gimnazjum Gubernialnego w Płocku. Lisicki, absolwent prawosławnej Akademii Duchownej w Kijowie, mając tylko przygotowanie teologiczne, nie radził sobie może z nauczaniem języka rosyjskiego, o czym mógł świadczyć także fakt, że w 1861 r. został on negatywnie oceniony przez dyrektora Rklickiego⁴⁴.

Ciekawy wydaje się kolejny przypadek rozpatrywany przez RWP, mający podłoże religijne. Otóż uczeń Gimnazjum Gubernialnego w Suwałkach, Aleksander Szulc, ewangelik, przekazał jednemu z kolegów katolików rękopis potępiający jego wyznanie. Został za to ukarany przez dyrekcję szkoły wstrzymaniem świadectwa. Zarząd Okręgu, zapoznawszy się z raportem dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Suwałkach⁴⁵, wnioskował o zezwolenie wydania mu świadectwa, ale po zwróceniu uwagi na niestosowność jego zachowania. Poleciał

⁴² Michaił Lisicki (1807– po 1862), syn duchownego prawosławnego, ukończył Akademię Duchowną w Kijowie, kandydat teologii, od 1834 r. nauczyciel w szkołach średnich Królestwa Polskiego, w latach 1842–1846 w Gimnazjum Gubernialnym w Lublinie, następnie do 1862 r. w Gimnazjum Gubernialnym w Płocku. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 250–251; J. Wołczuk, *op. cit.*, s. 224–225.

⁴³ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1, s. 424 (posiedzenie z 23 VI/5 VII 1846). Dyrektorem Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie był od sierpnia 1845 r. do grudnia 1849 r. Iwan [Jan] von Kaulbars (1808– po 1861), wyznania ewangelickiego, inżynier wojskowy pochodzący z Kurlandii. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 196.

⁴⁴ J. Wołczuk, *op. cit.*, s. 224–225.

⁴⁵ Funkcję dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Suwałkach wypełniał w okresie od września 1839 r. do września 1846 r. Władysław Zdanowski (1784–1860), wyznania rzymskokatolickiego. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 476–477.

także wyjaśnić nauczycielowi religii ewangelickiej⁴⁶, że powinien on bardzo skrupulatnie przeglądać zeszyty swoich uczniów i nie dopuszczać, by zawarte w nich wyjaśnienia dogmatów były obwieszczane uczniom innych wyznań⁴⁷.

Oprócz wymienionych incydentów miały także miejsce wykroczenia typowo szkolne. Świadczył o tym przedłożony RWP wniosek zarządu Okręgu, sporządzony w wyniku podania i opinii dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Suwałkach, by nie zezwalać na przyjęcie usuniętego ze szkoły ucznia Antoniego Łukaszewicza za podrobienie ocen w zeszycie ucznia. Orzeczono: zatwierdzić stanowisko zarządu Okręgu⁴⁸.

Zapewne z powodu poczucia krzywdy, jakiej doznali od nauczyciela, dwaj uczniowie ze Szkoły Powiatowej w Łęczycy postanowili sami wymierzyć sprawiedliwość, co skończyło się dla nich jednak przykrymi konsekwencjami. Na wniosek zarządu Okręgu, w wyniku doniesienia dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Warszawie⁴⁹, proponowano, by usunąć ze szkoły i nie przyjmować ponownie uczniów Ottona Chomanowskiego, Antoniego Gryszkowskiego i Wincentego Borowskiego za złe zachowanie i wybicie szyb w oknach jednego z nauczycieli. Decyzja RWP była standardowa: zatwierdzić wniosek zarządu Okręgu⁵⁰.

Debatowano także w sprawie jednego z uczniów, zapewne Rosjanina, o czym świadczyło brzmienie jego imienia i nazwiska, który sprawiał kłopoty wychowawcze w Gimnazjum Realnym. Na wniosek zarządu Okręgu, w wyniku raportu dyrektora Gimnazjum Realnego⁵¹ z dołączonym protokołem posiedzenia Rady Gimnazjalnej, postanowiono usunąć z listy uczniów tej szkoły Iwana Panowa za nieprzestrzeganie i lekceważenie przepisów szkolnych⁵².

Miał wreszcie miejsce jeden wypadek bójki pomiędzy uczniami z użyciem noża, co można zakwalifikować jako zdarzenie o charakterze kryminalnym. RWP rozpatrywała wniosek zarządu Okręgu, sporządzony w wyniku raportu inspektora Szkoły Powiatowej w Pułtusku⁵³ w sprawie ucznia Pawła Kasperskie-

⁴⁶ Nauczycielem religii ewangelickiej w Gimnazjum Gubernialnym w Suwałkach był pastor Ferdynand Grabowski (1802–1866). Ibidem, s. 151.

⁴⁷ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 1, s. 426 (posiedzenie z 23 VI/ 5 VII 1846).

⁴⁸ Ibidem, t. 2, s. 10 (posiedzenie z 29 XII 1847/10 I 1848).

⁴⁹ Wówczas w zastępstwie funkcję dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Warszawie sprawował inspektor Fryderyk Henryk Lewestam (1817–1878). A. Massalski, *Zwierzchnicy*, s. 83.

⁵⁰ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 2, s. 184 (posiedzenie 10/22 I 1849).

⁵¹ Funkcję dyrektora Gimnazjum Realnego wypełniał w okresie od kwietnia 1847 r. do kwietnia 1853 r. dr Filip von Stender (1803– po 1862), wyznania ewangelickiego. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 401–402.

⁵² *Rada Wychowania Publicznego*, t. 2, s. 255 (posiedzenie 1/13 VIII 1849).

⁵³ Funkcję inspektora Szkoły Powiatowej w Pułtusku wypełniał w okresie od 1845 r. do grudnia 1850 r. Franciszek Lieder (1791–1867), wyznania rzymskokatolickiego. A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 246–247.

go, który w marcu 1850 r. zranił szczyrzykiem ucznia Leonarda Motlińskiego. Postanowiono usunąć ze szkoły Pawła Kasperskiego, a Motlińskiego, który uderzył go w twarz, ukarać chłostą⁵⁴.

Zaprezentowane powyżej informacje mogą posłużyć zarówno do pogłębienia wniosków na temat dziejów szkolnictwa średniego w epoce paskiewiczowskiej, jak i wzbogacić wiedzę na temat historii poszczególnych placówek oświatowych. Są one także ilustracją stosunku władz rosyjskich do uczniów męskich szkół średnich w wymiarze zarówno pedagogicznym, jak i politycznym.

Bibliografia

Źródła

Powody jakie skłoniły do uzupełnienia przepisów karności szkolnej, [Warszawa 1834].

Rada Wychowania Publicznego w Królestwie Polskim w latach 1845–1850. Protokoły posiedzeń, oprac. E. Kula, A. Massalski, t. 1 *Lata 1845–1846*, t. 2 *Lata 1848–1850*, Łódź–Kielce 2014–2015.

Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Petersburgu, f. 733, op. 77, d. 167, *Memorii Soveta Narodnogo Prosvieščeniâ v Carstve Polskom za 1845, 1846, 1848, 1849 i 1850 gg.*

Opracowania

380 lat szkoły średniej ogólnokształcącej w Łomży (1614–1994), red. A. Malanowska et al., Warszawa 1994.

J. Berghauzen, *Ruch patriotyczny w Królestwie Polskim (1833–1850)*, Warszawa 1974.

T. Demidowicz, *Rada Wychowania Publicznego jako „główna zwierzchność szkolna” w Królestwie Polskim (1833–1839/1840)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1992, t. 35, z. 1–2.

W.A. Dżakow, A. Gałkowski, W. Śliwowska, W.M. Zajcew, *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny*, Wrocław 1990.

Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku, red. W. Koński, Płock 1995.

T. Manteuffel, *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego (1807–1915)*, Warszawa 1929.

⁵⁴ *Rada Wychowania Publicznego*, t. 2, s. 344 (posiedzenie 6/18 III 1850).

- A. Massalski, *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim (1833–1862)*, Kielce–Warszawa 2007.
----- *Zwierzchnicy rządowych męskich szkół średnich w Królestwie Polskim w latach 1833–1862*, Kielce 2004.
- A. Meissner, *Krzyżanowski Jan Kanty (1789/1854)*, [w] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, red. A. Meissner, W. Szulakiewicz, Toruń 2008.
- J.Z. Pająk, *Paskiewicz Iwan Fiodorowicz hr., ks.*, [w] J.Z. Pająk, A. Penkalla, J. Szczepański, *Słownik biograficzny XIX wieku*, Toruń 2005.
- K. Poznański, *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim (1831–1869). Lata zmagania i nadziei*, t. 1 *Przebudowa systemu szkolnictwa i wychowania w Królestwie Polskim w latach 1831–1839*, Warszawa 2001, t. 3 *Polityka oświatowa caratu w latach 1834–1861*, Warszawa 2004.
- Szkoła czterech wieków. Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie*, red. R. Kucha, Lublin 1992.
- C. Whittaker, *Origins of Modern Russian Education. An Intellectual Biography of Count Sergei Uvarov*, Northern Illinois University Press 1984.
- J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego (1833–1862). Szkice do obrazu*, Wrocław 2005.